

EL COMTE D'OLIVA, FRANCESC-GILABERT DE CENTELLES I QUERALT, DURANT EL REGNAT DE JOAN II (1458-1478)¹

RUBÉN GALERA HERNÁNDEZ
rugaher@alumni.uv.es
Filòleg

Joan II d'Aragó, per a alguns *el Gran* i per a altres *el Sense Fe*, va prendre el llegat del seu germà Alfons el Magnànim. Aquest rei es manifesta de gran importància en la vida de Francesc-Gilabert de Centelles per l'estreta relació que mantingueren durant els vint anys que regnà. Per una banda, el comte d'Oliva es consagrà i augmentà la relació personal amb el rei i, per l'altra, adquirí un paper força significatiu en la societat tardomedieval de la Corona d'Aragó, en la qual intervingué en totes les guerres peninsulars de la segona meitat del segle xv.

1. ENTRE LA REVOLTA DE SARDENYA I EL SERVEI A JOAN II D'ARAGÓ (1458-1460)

Viure quasi a l'ombra del monarca féu que Francesc-Gilabert obtinguera el seu favor per a solucionar els problemes que tingué a Sardenya. D'una banda, el 4 d'agost de 1458 Joan II renovà al comte d'Oliva el seu títol de camarlenc de Sicília i les castellanies dels castells de Sàsser i Castell Aragonés, amb les corresponents obligacions de mantenir-los (Chirra, 2006, 133). De l'altra, la historiadora Sara Chirra (2006, 134-138) explica en un magnífic treball on aborda el tema, que el 24 de novembre de 1458, quatre dies abans que el comte d'Oliva prestara jurament de fidelitat a Joan II en el Palau Reial de la ciutat de Barcelona (Raufast, 2006, 295-

1 Aquest article cal llegir-lo conjuntament amb *Aproximació biogràfica del cavaller i mariner Francesc-Gilabert de Centelles, comte d'Oliva, sota el regnat d'Alfons el Magnànim (1408-1458)*, publicat en el número 13 de *Cabdells*. L'elaboració dels articles mereixen un especial agraïment als arxivers de Gandia i Oliva, Jesús Eduard Alonso i Vicent Olasso, així com al doctor en Història de la Universitat de València, Mateu Rodrigo Lizondo, per la seua atenta lectura i posteriors recomanacions.

333), els vassalls de les encontrades d'Anglona i Montagut es rebel·laren contra l'autoritat del comte i dels seus procuradors i oficials. L'assumpte transcendí les fronteres de les dues encontrades amb l'avís per part de Joan II als seus consellers i prohomes dels castells de Càller i d'Alguer, per una banda, i al virrei de Sardenya i Còrsega, Joan Flos, per l'altra. La missió era clara: uns i altres devien reduir els insurrectes segons la petició del rei. En vista dels pocs efectes que havia tingut la primera crida, Joan II envià Joan Torrellas per sufocar i castigar els rebels. A més de mobilitzar aquest conseller, donà part en l'assumpte als principals feudataris de l'illa perquè proveïren amb armes i diners Francesc-Gilabert per afrontar el problema.

No obstant la insurrecció de les dues encontrades sardes, per la documentació emanada de la Cancelleria Reial sobre la revolta —no adreçada fins ara a Francesc-Gilabert— pensem que el comte no visqué en primera persona la rebel·lió. En un primer moment, acompanyava Joan II a Barcelona, i ara novament es troba junt amb el rei al Regne de València. Per tal motiu, Melcior Miralles (Rodrigo, 2011, 257) esmerçà unes línies al comte d'Oliva de l'entrada que va fer a València el dia 1 de febrer de 1459, set dies abans que Joan II:

En l'any de MCCCCLVIII, dijous primer dia de febrer, entrà en València mossén Francesc Gilabert de Centelles, compte de Oliva, lo qual venia del realme de Nàpols, que avia estat molt de temps. Hysqué molta gent de bé de València a rebre-lo e fer-li honor ha sa entrada, e el dia de sancta Maria cavalqua per València ab gran honor.

Encara que no és del tot cert que estiguera a Nàpols molt de temps, Miralles vol expressar significativament que un dels nobles valencians de més renom havia passat molt de temps en altres terres. Com hem vist al llarg del treball, Nàpols formaria part de la vida quotidiana de Francesc-Gilabert, però també Sicília, Sardenya, el Regne de València, el Principat de Catalunya, el Regne d'Aragó i altres llocs on estigué per a acompanyar la cort reial o per motius bèl·lics.

Malgrat les Corts que se celebraren durant l'estada de Joan II a València, des del 13 de febrer fins al 2 d'abril, la revolta contra el comte d'Oliva

encara persistia el 29 de març. Francisco de Vico (Manconi, 2004, 359) transcriu en el seu *Quinta parte de la Historia General de la Isla y Reino de Sardenia* una carta adreçada:

Al fiels nostres Lo Potestat, Consellers y Prohoms de la nostra ciutat de Sàcer [...] los fets de les inobediències e commocions de las encontrades de Montagut y de Anglona fetes contra lo espectable, magnífich, y amat Conseller nostre don Francesch Gilibert de Centelles Comte de Oliva, que nós son estats molestes.

En la segona part de la carta ordena als prohoms de la ciutat de Sàsser que presten ajuda a Joan Peiró, lloctinent de protonotari del rei, en la tasca de concordar i “fer tornar aquells a degut lloch, e reduir los homes de aquells a vera obediencia del dit Comte”. El més paradoxal de la qüestió és que, segons les paraules del rei, el comte d’Oliva mai havia danyat, maltractat o vexat els seus vassalls d’Anglona i Montagut. Finalment, Joan Peiró transmet al rei, en nom de Francesc-Gilabert, 1.000 ducats d’or en senyal de gratitud per haver apaivagat la revolta i haver reduït a l’obediència del comte els seus vassalls per llarg temps i de manera definitiva (Chirra, 2006, 137-138).

Com hem vist en l’afer de la revolta sarda, la complicitat entre el comte d’Oliva i Joan II es manifesta àmpliament. El monarca intercedeix per Francesc-Gilabert en els seus problemes i a canvi el Centelles l’ajuda, durant aquests primers anys de regnat, aportant-hi el seu consell. Aquesta connivència es veié reforçada, encara més, durant els propers mesos, quan el 27 d’agost de 1459 el rei Joan II dona “la posesión de Segorbe a la señora Infanta y a su hijo el Infante Don Henrique, y por mano del Rey tomó el Conde de Oliva las llaves del castillo y dio la possession a dichos madre y hijo” (Diago, 1956, 142). Aquest és un favor més de tants que Francesc-Gilabert féu d’ací endavant al rei, però sobretot fa la impressió que el comte segueix la comitiva reial allà on es dirigeix. La seua presència devia causar respecte entre els senyors i les viles que freqüentaven, per això deixà en les seues mans les claus del castell de Sogorb. Segons l’historiador sogorbí Pablo Pérez García (1998, 148-149), la ciutat havia disminuït el tradicional sentiment monàrquic i vivia una certa tensió ex-

trema. Era tanta l'animadversió que el Consell de la ciutat tenia, que es negà a acceptar l'autoritat i jurisdicció de l'infant Enric. Per tant, veiem com el comte d'Oliva era un dels preferits del rei per estar present en moments de tensió i dificultat.

L'any següent, la seua vida circulava entre la ciutat de València i els afers reials. La primera notícia és referent a la convocatòria a les Corts de Barcelona que s'havien de celebrar el 5 d'abril de 1460. Aquesta vegada era invitat amb la cortesia de "Nobili et dilecto nostro Francisco Gilaberti de Centillis, domino vtili castris de Rocafort" (Real Academia de la Historia, 1918, 12). És la primera vegada, des de 1449, que no és citat com a comte. Sembla que el títol nobiliari no li serví per a assistir a les corts catalanes per estar prop de la cort reial, però utilitzà la forma "senyor util de Rocafort" que el validaria igualment —Rocafort de Queralt pertanyia a sa mare, Elionor de Queralt, i en morir la va heretar. Tot i la convocatòria a Corts, Joan II les posposà una vegada rere l'altra. Per una banda, el rei argumentava que tenia assumptes que havia de solucionar sobre la marxa però, per l'altra, volia desentendre's de l'oposició política entre els dos partits polítics que regien la Barcelona de la segona meitat del segle xv, és a dir, la Biga i la Busca, atés que la tensió entre aquests anava en augment (Miranda, 2011, 255-58). De bell nou, era convocat el comte d'Oliva el 3 de juliol a la ciutat de Lleida, però les Corts no se celebraren pels motius ja exposats (Real Academia de la Historia, 1918, 32). Finalment, Joan II arribà el 27 de novembre a Lleida, però un fet inesperat ocorregut el 2 de desembre sorprengué desprevinguts a tots els presents.

2. EL COMTE D'OLIVA DURANT LA GUERRA CIVIL CATALANA (1461-1472)

De Lleida estant reunides les Corts catalanes, Joan II ordenà el 2 de desembre la detenció del seu fill, el príncep de Viana Carles, i del seu home de confiança Joan de Beaumont (Miranda, 2011, 258). El motiu d'aquest arrest s'esdevingué per les intrigues i remors que pertorbaven aleshores el rei: d'una banda es deia que el primogènit havia pactat amb Enric IV, rei de Castella, per a casar-se amb Isabel —que després seria muller de Ferran— i, per l'altra, que d'aquesta unió matrimonial es desposseiria

el rei de la Corona d'Aragó i de Navarra del seu tron. Només el pacte de casament era verídic per part de l'infant. En el rerefons de tota aquesta qüestió hi havia Juana Enríquez, que persuadí el seu marit per a efectuar l'arrest del propi fill. Aquesta volia, en realitat, casar el fill que tenien en comú amb la futura reina de Castella, Isabel (Vicens, 2003, 231-234). Conseqüentment, a Barcelona la mala notícia de la detenció del primogènit de la Corona desencadenà un malestar general. Retreien al monarca que havia violat quatre usatges i els privilegis de la ciutat de Lleida, però sobretot la legalitat de la detenció de Carles de Viana.

Mentre els successos enervaven i enrarien l'atmosfera al voltant de les Corts de Lleida, Francesc-Gilabert de Centelles era a València al corrent dels esdeveniments. El 3 de gener de 1461 s'expedia a Saragossa un document que explicava les causes de la detenció del príncep i que era adreçat, entre altres personalitats, al comte d'Oliva (Miranda, 2011, 754-758). Més endavant, segons Miralles (Rodrigo, 2011, 296), el comte d'Oliva rebé una altra carta perquè el primer dia de febrer es trobaren tots a Lleida "lo senyor rey tramés lettres al compte de Oliva, a don Loís Cornel, a don Johan de Prèxita, a mossés Joan de Valterra e a mossén Pero Sanxis de Centelles, que per al primer dia de febrer fosen ab ell en la ciutat de Leyda" per a celebrar Corts, a les quals foren citats alguns barons i nobles, com hem vist, i tots els ambaixadors representants de les institucions del Principat (Miranda, 2011, 292). La missió que tenia reservada per a Francesc-Gilabert, Pere de Urrea, governador de València, i Joan de Valconxa era custodiar i portar Joan de Beaumont al castell de Xàtiva, presó de màxima seguretat de la Corona d'Aragó mentre que el príncep de Viana era retingut a Morella (Miranda, 2011, 322). Ateses les dificultats per a protegir el seguici reial amb l'arrestat, i per por a possibles represàlies dels catalans provianesos, el comte d'Oliva ajudà el rei amb l'aportació de cent rossins i amb gent armada per a la seua defensa (Miranda, 2011, 337-338). En contrapartida, l'exèrcit català va reunir un total de cinc mil efectius, aconseguint així un contingent molt superior al de l'exèrcit reial. Davant la pressió i superioritat dels catalans, finalment Joan II va alliberar el príncep de Viana el 25 de febrer.

Al poc temps de posar en llibertat el primogènit, van començar les negociacions a Barcelona entre Juana Enríquez, d'una banda, i el Consell

i la Diputació de Barcelona, de l'altra. El 21 de març la reina i els seus consellers —el mestre de Montesa, Llop Ximénez de Urrea, i el comte d'Oliva (Bofarull, 1856, 84-86)— eren a Vilafranca del Penedès reunits amb tres ambaixadors enviats per la Diputació. S'hi debatia fer arrere els respectius exèrcits i rebaixar la tensió entre el rei i el poble català. Davant la negativa dels ambaixadors perquè la reina entrara a Barcelona, aquesta proposà enviar el mestre de Montesa, Llop Ximénez de Urrea, i el comte d'Oliva, però “se le contestó que no tenían buena opinión de esos personajes, y que su injerencia haría mas mal que bien” (Desdevides, 2000, 383-84). Evidentment, tenien clar que ambdós eren fidelíssims a la causa monàrquica i que, per tant, eren persones *non grates* en una ciutat rebel·lada contra el rei. Per altra banda, la voluntat d'enviar el senyor d'Oliva i Nules palesa de bell nou la cabdal importància que tingué durant la guerra civil entre les persones de confiança règia.

Aquesta importància que acabem de citar es veu reforçada amb la proposició reial vers Francesc-Gilabert d'ocupar un alt càrrec a Sardenya. El 7 de maig, Joan II oferí al comte d'Oliva prendre el càrrec de governador i reformador del cap de Logudor (Chirra, 2006, 138). Fins aleshores ho havia estat el ja difunt Joan Flos. No obstant això, el Centelles declinà l'oportunitat de governar a Sardenya i, en conseqüència, passar a un primer lloc de la història, on hauria deixat una gran empremta en la historiografia sarda. Els arguments que exposà per a rebutjar tal càrrec foren que es veia més propens a administrar els seus feus valencians, aleshores Nules, Oliva i la Vall d'Aiora, ja que si haguera accedit es veuria obligat a ser-hi absent. Malgrat la renúncia, aconsellà per al lloc vacant el vescomte de Sant Luri, Antoni de Sena. Segurament, influencià també en la decisió el naixement del seu fill primogènit, Serafí de Centelles, datat pels voltants de 1460. No obstant la negació a prendre el lloc, el rei deixà l'opció oberta perquè hi accedira quan volguera, sense que Antoni de Sena s'hi oposara. En aquest sentit, i atesa la importància del document, el citem literalment:

El rey

Anthon de Sena, amado nuestro. Nos havemos fecho gracia al Spectable, magnífico e amado consillero nuestro, el comte d·Oliva,

del officio de governador e reformador en el cap de Lugodor del Regno nuestro de Cerdenya, variant por muert de mossen Joan de Flos, para toda su vida al dito comte. E a supplicacion del dito Comte havemos dado a vos el dito officio a nuestro beneplácito. E aquesto havemos fecho porque absent el dito comte del dito Regno de Cerdenya o present en aquel e no querient o no podient exercir el dito officio lo exercistades vos. Rogamos e encargamos vos muy afectuosamente e strecha que en el exercicio de aquel vos haya desbien e con buena diligencia e administredes justicia ygualmient a las presentes. Guardando vos por quanto haveys cara la vida e ammayns nuestro provisio, que con el officio no faga desfavores ni desfavorse a ninguno, ni tome dessubornacions ni affections. Car pues assi recament e egual vos hayades en el ditto officio ahunque lo tengades a nuestro beneplácito no renotaremos aquel si no nos ne diesseys causa bien []. Creemos e es nuestra voluntat que siempre quel dito comte quería regir el dito officio en virtud de las provisiones que de nos ne tiene, vos abstengades de regir aquel. Dada en Çaragosa a VII días de mayo del anyo mil CCCC LXI.

El amado nuestro n'Anthon de Sena, Governador e reformador en el cap de Lugodor del Regno nuestro de Cerdenya.²

Aquesta important decisió la degué prendre des de Vilafranca del Penedès estant. Ens consta que el 13 de juny encara era amb el mestre de Montesa, Llop Ximénez de Urrea, i Juana Enríquez en les negociacions. Davant la impossibilitat de la reina per a atendre aleshores els ambaixadors catalans, els reberen en nom d'ella el comte d'Oliva i els dos consellers adés citats (Bofarull, 1859, 169). Els tres mesos de negociacions que estigueren reunits donaren el seu fruit el 21 de juny en la Concòrdia de Vilafranca del Penedès (Vicens, 2003, 240).

Consegüentment a l'acord de Vilafranca, s'aconseguí en Catalunya una relativa tranquil·litat fins a setembre, mes en què morí el primogènit Carles de Viana. Davant la sobtada mort, passà a un primer pla el fillastre de Joan II i fill de Juana Enríquez, Ferran, el futur rei Catòlic. Segons Sara

2 Arxiu de la Corona d'Aragó, Cancelleria, Registres, núm. 3397, ff. 104v-105r.

Chirra (2006, 125-127), el primogènit tenia tan sols nou anys d'edat, quan sa mare l'acompanyà per a exercir en nom d'ell a Catalunya i perquè els catalans l'acceptaren com a primogènit. Estava previst, en aquest mateix sentit, que a mitjan desembre de 1461 l'illa de Sardenya jurara fidelitat a Ferran, tot convocant el Parlament General per a l'ocasió i discutir qüestions, entre d'altres, com el primer alçament de Catalunya. Entre els assistents havien d'acudir per part del braç militar el marquès d'Oristany i comte de Goceà, Antoni Cubello, Nicolò Carròs, comte de Quirra i Francesc-Gilabert de Centelles, comte d'Oliva, entre altres nobles, eclesiàstics i personalitats rellevants de Sardenya. Finalment, no se celebrà el Parlament per motius de tensió permanent en terres catalanes: d'una banda, els francesos havien pres el Rosselló i la Cerdanya i, per l'altra, el rei tenia previst visitar Barcelona.

La primera meitat de 1462, emmarcat en la guerra civil catalana, la revolta dels remences esclatà en la Catalunya Vella. Els pagesos buscaven un major tracte d'igualtat per a minvar la subordinació envers els seus senyors. Per tal d'apaivagar l'ànim del camperolat i, en certa manera, fugir també del sector antimonàrquic, aleshores es retreia als reis la seua incapacitat de pactar segons la tradició catalana. La reina Joana Enríquez i l'infant Ferran, per tot açò, s'instal·laren al març a la ciutat de Girona, al mateix temps atemorits per la creació en la ciutat de Barcelona d'un exèrcit militar que, en segona opció, actuaria contra els remences si la diplomàcia de Joana errava en les seues negociacions (Vicens, 2003, 268-270).

L'autoritat de la reina fallà aleshores contra els remences i la ciutat de Barcelona posà en marxa el seu exèrcit sota les ordres d'Hug Roger de Pallars, membre radical del Consell de Cent i defensor del pactisme català (Sobrequés, 1962, 9). Per aquets motiu, el temor de la reina que el comte de Pallars actuara sobre ella i l'infant Ferran, la portà a fer una crida general a tots els partidaris reialistes per a defensar-la del propòsit de l'exèrcit, segons Sobrequés (1962, 13-14), tot confiant en una ràpida ajuda del seu marit i de tots els seus vassalls. El comte d'Oliva també rebé la dita circular, que reproduïm parcialment ací:

Com de la gent d'armes acordada en Barchinona gran part sia partida e de dia en dia venga es acost en aquestes parts e per moltes

vies haiam sentiment la dita gent d'armes ve per pendre e detenir violentement les persones nostra e del dit illustre princep don Ferrando, primogènit d'Aragó e de Sicília, loctinent general del dit senyor rey en lo Principat de Cathalunya e comtats de Rosselló e de Cerdanya, e sia per ço molt necessari provehir a la custodia e defensió nostra e del dit illustre primogènit e que en la persona nostra e sua no sia feta alguna violència, iniuria o contumelia [...] creem vos no fallireu ans li ajudareu ab totes vostras servey e poder seguint los vestigis de vostres predecessors los quals senyoria han fer lo degut vers liur rey princep e senyor. [...] vos requirem e exhortam quant nós stretament podem que lo pus post que puxats, vingats a nós en la ciutat de Gerona ab aquella nos gent que poreu de cavall e de peu armada e per guardar defendre les persones nostra e del dit illustrissimo primogènit e prestar vostre auxili (Chirra, 2006, 293).

Encara que no sabem on es trobava quan rebé la carta, un mes més tard era al Regne de València fent preparatius per a enviar material logístic a la crida feta pel rei. Concretament, el 23 de juny Francesc-Gilabert envià cinquanta rossins per a proveir la gent d'armes que s'aplegava a Balaguer, on tenia el seu quarter general, per a defensar Joan II de la host provinent de Barcelona (Bofarull, 1859, 24). L'enfrontament venia motivat perquè uns dies abans els organismes polítics de la ciutat comtal havien declarat els monarques enemics de la cosa pública, perquè Joan havia entrat al Principat sense el consentiment de la Diputació i el Consell, violant així un dels articles de la Capitulació de Vilafranca del Penedès signat per la reina i els seus consellers, entre ells el comte d'Oliva, un any abans.

L'objectiu de Joan era ocupar, en primer lloc, la ciutat de Barcelona i, després, la resta de Catalunya. Però això no li resultà fàcil. Una facció i altra mesuraren les seues forces el 23 de juliol prop del castell de Rubinat, on vanceren les tropes reialistes que Francesc-Gilabert havia abastit (Vicens, 2003, 280). Mentre la host del rei continuava avançant i reduint poblacions i ciutats, el Centelles envià Sancho de Añón i el seu nebot Joan Pérez de Castellar per a incorporar-se a les tropes (Diago, 1956, 352). No va ser fins al 15 d'octubre, quan el comte d'Oliva ajudà el rei en persona a punt d'assaltar Barcelona, segons va prendre nota Diago. La comesa no

s'efectuà perquè Catalunya proclamà rei del Principat el castellà Enric IV i lloctinent Joan de Beaumont, conseller del dissortat Carles de Viana, anteriorment empresonat a Xàtiva per Francesc-Gilabert. Davant aquesta nova conjuntura i evident reforç de la ciutat, l'exèrcit de Joan II es retirà primer a Vilafranca del Penedès i després davallà fins a Tarragona per a posar-hi setge. Segons Diago (1956, 352), el comte d'Oliva hi anà el dia 15, però Miralles (Rodrigo, 2011, 353) data l'eixida el dia 17, a més d'aportar-hi amb qui es mobilitzà: "Dimarts a .XVII. de octubre, se partiren de València lo compte de Oliva, mossén Çaleles, mossén Pugades e n Loís de Castelví Caròs, ab gent d'armes per ajuda del senyor rey". Amb tota probabilitat participarien en el setge tarragoní fins que la ciutat es donà al rei.

Ara s'entén perfectament, després d'haver resseguit l'itinerari del comte d'Oliva en aquests dos primers anys de guerra, perquè Joan II li concedí el 23 de novembre el franc alou sobre totes les seues possessions de Sardenya a propietat plena i lliure de tota càrrega o dret senyorial (Sendra, 1997, 66). S'hi tractava, evidentment, d'una recompensa pels serveis prestats des que prengué la Corona el rei, com ara la presa del castell de Sogorb o l'empresonament de Joan de Beaumont, però sobretot per la magnífica i eficient labor logística de subministrament de gent i material d'armes des del primer moment en què els catalans es revoltaren arran de la detenció del príncep de Viana. Malgrat l'obtenció d'aquesta concessió, continuà abastint les tropes del rei amb forment procedent de l'Alguer, on era probablement aleshores el comte d'Oliva el 24 de desembre amb les vitualles i retingut pels prohomes de la ciutat. Joan II els exhortà perquè el comte o el seu procurador poguera partir amb la càrrega de "sis-cents rasers de forment" vers el Regne de València des d'on després seria redistribuït.³ En efecte, és significatiu el paper que jugaren València i Sardenya: una i altra contribuïren notablement a proveir la causa joanista en la guerra civil catalana. Açò no passà desapercebut a l'historiador del segle XVII, Francisco de Vico (Manconi, 2004, 365), quan escrigué en la seua obra que "decimos q[ue] este año 1462 [...] sirvióles

3 Arxiu de la Corona d'Aragó, Cancelleria, Registres, núm. 3397, ff. 181r-182v.

con muchos de Sardeña, casi todo el tiempo que duró la guerra, el Co[n] de de Oliva”.

2.1. La defensa del Regne de València (1463-1464)

La defensa del Regne de València és conseqüència de la implicació per part d'alguns nobles valencians en la guerra entre Joan II i Catalunya. Els catalans s'agermanaren amb Enric IV de Castella i el proclamaren rei per a obtenir major suport en la seua causa contra el rei renegat; després ho farien amb Pere de Portugal. Això provocà que alguns nobles valencians s'alinearen amb el castellà per a defensar el Principat i, en conseqüència, apostatar del seu monarca. En aquesta nova conjuntura de canvis monàrquics, el comte d'Oliva esdevingué fidelíssim a Joan II i exercí amb cinquanta-sis anys la funció de capità general (Sáiz, 2003, 520) contra les tropes que sufocaren la insurrecció antijoanista promoguda per l'infant Jaume d'Aragó, nét del duc de Gandia, a la vall d'Arenós (l'Alt Millars).

Deixant de banda aquesta qüestió que veurem més endavant, el dia 12 de febrer de 1463 escrigué Miralles (Rodrigo, 2011, 358) a la seua crònica que “entrà en València don Pedro d'Urea, governador de València, e lo compte de Oliva, mossén Loís de Vich, Çaleles [e] Pugades, los quals venien del senyor rey”. No hem pogut documentar on era aleshores el rei, però sí que sabem amb certesa el per què de la vinguda dels nobles. En arribar a València, es proclamà lloctinent general del regne Pere de Urea, alhora que aquest convocava els tres braços a celebrar un Parlament per a ajudar Joan II a fer front a les despeses de la guerra (Sánchez Aragonés, 2004, 287). Entre els primers convocats, segons assenyala Rubio (2010, 49), foren la reina com a senyora de Gandia, l'infant Enric com a senyor de Sogorb, Ferrando Roges, Diego de Sandoval i els comtes d'Oliva, Prades, Cocentaina i Dénia.

2.2. Sollevament de Joan de Cardona

Des de principis de 1464, ja es tenia constància que el Regne de València, per la seua implicació a favor de Joan II, seria objecte d'atacs dels partidaris castellans d'origen valencià. Era sabut aleshores que des de

Múrcia es preparava un atac contra les terres del comte d'Oliva. Per això, es mobilitzà el govern local de Dénia per a repel·lir qualsevol intrusió castellana (Rubio, 2010, 62): “vel·leu e·us tingau bé esment per totes parts, per tal forma que no siau decebuts ni puixau pendre mal ni dan” i amb l'ajuda de l'alcaid del castell de Dénia “siau tots un ànimo e sforç”. El possible atac era provocat perquè Joan de Cardona va passar al bàndol castellà i sol·licità ajuda a l'*adelantado* de Múrcia.

Joan de Cardona, senyor de Guadalest i cosí germà i majordom del príncep de Viana, caigué en desgràcia quan li foren confiscades totes les seues possessions per afavorir el príncep Carles de Viana, fill de Joan II (Bellot, 1954, 465). Davant aquest fet, s'acollí al rei de Castella perquè l'ajudara a recuperar els seus béns a la força. Miralles (Rodrigo, 2011, 356) el data a principis de 1463 fent incursions des de l'exili castellà, entrant per Xàtiva, per a fer mal contra les terres d'Oliva amb una host de dos-cents cinquanta cavalls, tot aprofitant l'absència del comte, que era a Aragó amb el rei. No obstant això, Francesc-Gilbert de Centelles emprenia en 1464 accions bèl·liques contra el seu oponent. Llavors, devia estar revoltada la vila d'Ondara, senyoriu dels Cardona, quan el comte (Rodrigo, 2011, 364) amprà gent per a anar a la dita població el 18 de febrer. Una vegada assabentat Joan de Cardona que una de les seues viles eren en guerra oberta contra el comte, segons els *Anales* que escriví Bellot (1954, 465), no es mostrà gens content per l'esdevenidor d'Ondara quan enviaren Diego Mexía per “a pacificar si podia la guerra que hacía el conde de Oliva a las tierras que habían sido del padre de don Juan, el cual se congojaba por dicha guerra”. Una vegada subjugada Ondara al comte d'Oliva, i lliurada voluntàriament per Pedro de Arróniz, principal instigador de la vila, Francesc-Gilbert no tenia intenció de deixar-la fins que li foren satisfetes les despeses que havia invertit en aquesta empresa (Bellot, 1954, 467). Finalment, Ondara capitulà pel rei Joan II davant la presència del lloctinent general, Pere de Urrea, vuit dies després que el comte d'Oliva anara a reduir-la (Rodrigo, 2011, 364).

Aquest va ser el primer aixecament en què participà Francesc-Gilbert de Centelles durant l'inici de 1464. En realitat, és una mostra de la divisió de la societat valenciana —encara que per una minoria— en el conflicte que enfrontava el rei amb els catalans. En qualsevol cas, fou un preludi de

la sonada insurrecció posterior duta a terme per l'infant Jaume d'Aragó, nét del primer duc de Gandia, que per a sufocar-la es necessitaren un gran nombre de recursos, com veurem a continuació. Abans, però, introduïrem els fets que portaren al dit infant a prendre tal decisió.

2.3. Sollevament de Jaume d'Aragó

Quan va morir Alfons el Magnànim sense descendència el 27 de juny de 1458, el seu germà, Joan II, va prendre les regnes de la Corona d'Aragó. L'inici del mandat del nou monarca començà amb greus problemes familiars que l'enfrontaven amb el seu fill Carles, el príncep de Viana. Aquestes desavinences desembocaren en la detenció del príncep, tot i que al poc temps d'estar-hi en llibertat morí.

Un dels partidaris del príncep de Viana havia sigut l'infant Jaume d'Aragó, nét del primer duc de Gandia Alfons el Vell i fill d'Alfons el Jove. Jaume heretà del seu pare l'oposició ideològica contrària al monarca Joan II. A conseqüència d'això, l'11 de desembre de 1462 (Rodrigo, 2011, 355) feia repartir uns pasquins per la ciutat de València en què anunciava que abandonava el servei del rei i es passava a prestar obediència, com féu Joan de Cardona, a Enric de Castella. El ban tingué la repercussió esperada entre la noblesa valenciana i s'uniren a ell els tradicionals partidaris de la causa vianesa (Llorca, 1932, 21): Joan d'Íxer i Joan de Cardona, fill d'Hug de Cardona, majordom major del príncep Carles.

Ja preparat l'alçament de l'infant, anà a encastellar-se amb els seus partidaris i els reforços vinguts de Castella a la baronia d'Arenós. Des de la seua central de comandament, iniciaren diverses incursions pels territoris valencià i aragonés a fi d'augmentar el suport o subjugar els adversaris. El rei Joan, consegüentment, el declarà rebel i el desposseí dels seus béns.

Durant tot el 1463 es produïren diversos enfrontaments entre els revoltats i les tropes reials enviades des de València. La balança en aquest primer període fou favorable als seguidors de l'infant, però un pacte entre Joan II i Enric de Castella determinà un seguit de treves que desembocà en un conveni signat a Corella el 2 de març de 1464, el qual va ser comu-

nicat als capitans del Regne de València, estant entre ells el comte d'Oliva (Zurita, 1967-1985, t. VII, llibre XVIII, cap. LVI). Es proposava el perdó a Jaume d'Aragó i els seus partidaris, si lliuraven els castells i les terres preses al monarca en un termini de vuitanta dies i li prestaven obediència (Llorca, 1932, 24). L'infant, probablement desconfiant de la paraula del monarca, no s'acollí al pacte de Corella i persistí a fer la guerra.

Després d'uns mesos de pausa, l'1 de juliol de 1464 entrava per Xelva gent d'armes per a auxiliar la causa antijoanista de Jaume d'Aragó (Rodrigo, 2011, 366). Continua Miralles ressenyant que el vescomte de Gayano i el comte d'Oliva, aleshores capità d'armes del Regne de València, partiren amb la seua comitiva des de València i s'establiren a Nules per a preparar l'ofensiva. Del seu senyoriu estant, el comte escrigué als jurats que Lleida havia capitulat a favor de Joan II (Rodrigo, 2011, 365). Per la seua banda, en canvi, els jurats remeteren una altra nova al rei per a informar-lo que:

del·liberaren que lo spectable comte de Oliva fos fet, axí com és estat fet, capità en aquelles parts de la Plana, lo qual se troba ja en aquelles partides ab covinent nombre de hòmens de cavall. Per què ell, ensemps ab don Joahn de Gayano, lo qual ha convocat sos parents e amichs e-s troba ab covinent gent d'armes, de cavall e de peu, en lo dit loch de Bechí, deffensen aquella part del regne e, encara, persegueixquen la dita gent stranya (Rubio, 1998, 283).

Atesa la sol·licitud de Francesc-Gilabert en els afers reials, segurament la carta tenia una doble funcionalitat: en primer lloc, per a informar del determini de la ciutat per a combatre els insurrectes i, en segon lloc, justificar l'absència del comte en la cort davant qualsevol requeriment del rei.

Dotze dies més tard, s'esdevingué l'encontre contra l'infant, on foren vençuts i fets presos deu homes, entre els quals hi havia tres nobles. Tanmateix, no s'hi donà per vençut i s'obstinà a fer la guerra de més a més en la seua baronia d'Arenós. Tenint en compte la tossuderia de Jaume, el Consell General de la ciutat de València donà sentència:

a foch e a sanch en la persona e béns de don Jaume de Aragó e valedós de aquel. En aquella ora fon treta la bandera e messa en la fines-

tra de l'arxiu, e lo visrey muntà al campanar e cridà tres vegades: a foch e a sanch! (Rodrigo, 2011, 366-367).

Tot seguit, es portà i s'amarrà dalt les torres de Serrans en un acte solemne que representava que el regne es trobava en armes contra l'insurrecte Jaume d'Aragó i es feia crida a tots els nobles i guerrers que obligatòriament havien de prestar el seu ajut a la causa. L'1 d'agost partí amb la bandera amb "molta gent de peu armats, ço es, lo Centenar de la Ploma e molts homens offerits per los officis e arts de la dita Ciutat, fins en nombre de mil docents homens e axí ana a la dita baronia hon eren ia lo spectacle comte de Oliva, com a capita" (Pérez Pérez, 1971, 217).

El dia 7 arribà a Sucaina la host de la ciutat de València amb la senyera, on eren Francesc-Gilabert i el racional Sahera, per a avançar tots plegats sobre Vilafermosa (Llorca, 1932, 46). La superioritat de l'exèrcit valencià no tardà a reduir les forces de Jaume, de filiació castellanoportuguesa. El combat s'esdevingué el dia 11, on es va prendre la torre de Salvaterra i Vilafermosa. Alhora, explica Miralles, es va trencar la bastida d'on la host rebel s'abastia d'aigua. Vuit dies després, Jaume d'Aragó capitulà i es lliurà a l'armada valentina, mentre que el seu fill Alfons, en canvi, aconseguí fugir (Rodrigo, 2011, 367).

La rendició exaltà la ciutat de València en motius de joia i manifestacions d'alegria. Es féu una crida per a honrar la tornada de la senyera, símbol de la victòria i la retornada social a un estat de pau. Per a tal celebració, els jurats demanaren al comte d'Oliva, aleshores reunit a Nules amb la resta de capitans, que estiguera present quan la bandera entrara a la ciutat el dia 24 (Llorca, 1932, 51-57). Solemnement, desfilaren en processó tots els participants, enmig dels quals exhibien Jaume d'Aragó, la seua dona Leonor i els seus fills i filles, excepte Alfons. Arribats a la Casa de la Ciutat, el comte d'Oliva i els capitans Lluís Montagut, Jaume Fachs i Miquel Garcia Aguilar, lliuraren els presoners als jurats, informant-los, a més, que havien suplicat per la seua vida. La seua dissortada revolta acabà amb el cap de la família a la presó del castell de Xàtiva i la resta a la torre de Torrent.

3. CONTINUACIÓ DE LA GUERRA CIVIL CATALANA

Mentre Joan de Navarra i Enric IV de Castella pactaven la fi de la guerra, els catalans triaren un nou monarca davant la traïció del castellà: Pere de Portugal (Vicens, 2003, 290-291). Arribat al Principat a principis de 1464, portà amb ell un seguici d'homes de confiança perquè l'ajudaren a enfrontar-se contra Joan II. Un d'aquests personatges va ser Joao Vaz d'Almada, conegut com el comte d'Abranches (Indiano, 2010, 11). Aquest comte portugués de temperament bel·licós es va casar amb Elionor de Pallars i de Queralt, germana del comte de Pallars, Hug Roger. Quan el conestable i rei de Catalunya, Pere de Portugal, va signar els capítols matrimonials a l'octubre de 1464, Joao d'Almada aportava com a dot el comtat d'Oliva, il·legalment i nominalment usurpat a Francesc-Gilabert de Centelles. Això degué causar una forta impressió entre els coetanis, quan Zurita ho va perpetuar en les seues cròniques: "le hizo merced con una increíble confianza, del condado de Oliva para él y sus sucesores, que se poseía por don Francisco Gilabert de Centellas, siendo su enemigo y estando tan lejos de conquistarse" (Zurita, 1967-1985, t. VII, llibre XVIII, cap. LVII). Sembla que l'anomenat rei intrús tenia expectatives de coronar-se en la resta dels regnes de la Corona d'Aragó, sempre i quan es donara el cas que fóra vencedor en la seua empresa contra Joan II.

Mentre la guerra seguia el seu curs, entrem en un període de clarobscur en què no està gens clara la participació del comte d'Oliva. Un munt de notes disperses, i bastant separades cronològicament entre si, ens aporten informació sobre Sardenya i el situen afincat a València. A les acabades de 1464, el rei atorgà a Antoni Cano la potestat i la facultat de vendre la baronia d'Osilo al comte d'Oliva, el senyal de gratitud pels serveis prestats en l'assetjament a les ciutats de Lleida i Cervera (Chirra, 2006, 194-195), que havien capitulat a l'agost (Vicens, 2003, 302). De València estant, va protagonitzar una brega amb Pere Maça:

Dilluns a .XVIII. de agost, a VIII ores de nit, lo compte de Oliva, ab tota la partida de Centelles, foren a la plaça de la Seu contra dom Pero Maça e sa partida; decontinent, hi fo don Pedro, governador, justícia, jurats, de què tota la ciutat fonch avolotada; e cascuna par-

tida se metien en punt. E, diluns a .II. de setembre, fonch feta crida que dengun menestral no gose fer valença a denguna partida, sots pena de perdre béns a presona (Rodrigo, 2011, 374).

Malgrat no saber els perquès d'aquest encontre, una anàlisi detallada dels *Manuals de Consells* de l'Arxiu Municipal de València ens ho respondria.

Després d'un curt parèntesi en què no participà en la guerra del Principat, acabà l'any assistint a les Corts de Sant Mateu —que es perllongaren fins a 1466— a les quals va ser citat entre els primers de la llista segons explica Rubio (2010, 49), només per darrere de “la reina, el infant Enrique, el conde de Prades, el conde de Cocentina”. A l'octubre de l'any següent (1466) encara consta al costat del rei a Tortosa, quan aquest adreçà una carta a la vila de Sant Mateu en què apareix com a testimoni junt amb el príncep Ferran, el futur Catòlic, i “Magnificie Iohannis de Rivum et Galcerandus de Sese, milites, consiliarii domini domini regis. Spectabili Franciscus Gilabert de Centelles, comes Olive. Iacobus Carroç, comes” (Sánchez Almela, 1985, 361). Aquesta carta ens demostra dues coses importants: la primera, que en el moment en què Lluís XI de França trencava el pacte i, per tant, l'aliança amb Joan II (Vicens, 2003, 311-312), el comte d'Oliva⁴ era present en un moment de gran tensió on l'aparell burocràtic i assessor jugava un paper important per adaptar-se al nou context; l'altra qüestió rellevant és que apareix per primera vegada en un document amb Ferran, el futur rei de la Corona d'Aragó i marit d'Isabel de Castella.

Tanmateix, aleshores no estava gens clar si casaria amb Isabel o la seua germana Joana. El marquès de Villena, Juan Pacheco, cercava un pacte amb Joan II perquè el primogènit Ferran es casara amb la seua filla Be-

4 Arxiu Històric de Gandia, FC-306/1. Francesc-Gilabert de Centelles, en la seua clàusula de testament (5 de novembre de 1467), estableix hereu universal de tots els seus béns el primogènit Serafi de Centelles, fill del seu segon matrimoni amb Beatriu de Urrea. Autoritza el primogènit perquè done a les seues germanes 10.000 i 8.000 florins valencians en qualitat de dot, respectivament. Afegeix que, en cas de morir el primogènit, l'herència passaria a Querubí Joan de Centelles.

atriu. Els acords entre ambdós costats no fructificaren, però en 1468 es negocià que casarien l'infant Enric, fill de Joan II, amb la filla de Pacheco. D'altra banda, les pretensions del marquès de casar Isabel amb l'infant de Portugal, Alfons, es veieren truncades en morir aquest. Malgrat aquest embolic, s'alinearen els interessos de les tres parts (Romero, 2002, 195-207). Dins aquesta nova conjuntura, es confederaren Joan i Ferran, amb els Grandes de Castilla, Juan Pacheco, el seu fill Diego López Pacheco i el comte d'Ureña, perquè les possessions —entre altres motius— del marquès de Villena foren defensades pel comte de Prades, el virrei de Sicília, el comte d'Oliva, el mestre de Montesa, Pere Maça, i Pere de Urrea, en cas que foren atacades o envaïdes en les seues llargues absències (Real Academia de la Historia, 1913b).

A punt de començar a València l'estiu de 1469, Francesc-Gilabert rebia l'ordre reial que havia de personar-se a Saragossa amb mossèn Lluís de Vic, el mestre Racional, Sahera, el Racional i micer Jaume Aguilar (Rodrigo, 2011, 395). No obstant això, el 16 de juliol ja era a la ciutat de bell nou. O bé el viatge fou ràpid o bé no s'hi produí. Fóra un cas o l'altre, Francesc-Gilabert estava present quan el príncep Ferran arribà a València a jurar els Furs. Carreres Zacaes (1925, 81) explica que el príncep entrà pel portal de Serrans, a cavall i sota palis portats pel governador, el comte d'Oliva, el batlle general, mossèn Lluís de Vic, mossèn Pere Ciscar, en Jaume Fachs, mossèn Carròs i el Racional. Tots plegats arribaren a la Catedral, on s'havia de fer el jurament, però es posposà per al dia següent. El comte d'Oliva, personalitat important en els principals afers de la ciutat de València, estigué present quan Ferran (Vicens, 2006, 253):

ante los jurados de la ciudad y el síndico de la misma, Ambrós Alegret, [...] juró los privilegios, usos, costumbres, fueros y libertades del reino de Valencia en calidad de lugarteniente general" [...] "Acompañaron su firma las del conde de Oliva, Francesc Gilabert de Cruilles y el caballero Francesc Martínez de Marbella, más las de los oficiales de su casa.

Com hem vist amb anterioritat, el príncep i ell ja devien conèixer-se almenys des de la seua estada a Tortosa.

4. COSTUMS DE BON VIURE: JUSTES, BATEIGS I BANQUETS

En l'atrafegada vida de Francesc-Gilabert de Centelles, hi ha moments d'esbarjo i festivitat en què es deixen de banda les preocupacions. Totes les notes que hem trobat sobre les celebracions a què el comte assistí i tingué un paper marcadament representatiu les arreplega el dietarista valencià Melcior Miralles. Unes vegades és jutge o participa en les justes de la ciutat de València i en altres bateja una campana o gaudeix d'un suculent sopar.

Amb motiu que Joan II era a València en 1459, d'una banda se celebren Corts des del 13 de febrer fins al 2 d'abril. I, en efecte, el Centelles hi participà. De l'altra, se celebraren un justes a les quals el comte d'Oliva va participar com a jutge junt amb Jaume Fachs el 18 de febrer (Rodrigo, 2011, 263):

E la ciutat donà lo prist, ço és, huna peça que és .XX. alnes [almes] de drap de seda velut velutat de carmesí, que valia .C. liures, e fonch feta crida per la ciutat que, lo que faria milor quatre careres, fos donat lo dit prist. [...] E foren jutges mossén Francés Gilabert, compte de Oliva, e en Jaume de Fachs, ciutadà, los quals judicaren que fos de mossén Johan de Vilarasa.

Uns mesos més tard, després d'haver estat a Sardenya, el comte d'Oliva torna a participar-hi novament el 10 de juny en les justes celebrades al mercat de València, tot i que aquesta vegada com a candidat a guanyar el prist (Rodrigo, 2011, 269): "e foren taulatgés lo compte de Foys, lo compte de Oliva e don Loís Cornel; e donaren dos prists, ço és, hu a qui pus altament vendria abilat, e altre qui millor dos encontres faria". Afegeix Miralles que les festes foren destorbades per indisposició de la reina i que el comte de Foix invità a sopar els taulatgers i els cavallers de la cort del rei i de la ciutat de València.

A les acaballes de 1465, el Micalet de la Seu estrenava campana nova. A l'acte de bateig assistí el comte d'Oliva quan:

fonch bateyat lo dit seny. En lo dit any, diumenge a XXVIII de octubre, fonch batejat lo dit seny per lo bisbe Cascant, après vespres, hon fonch tot lo clero de capelans de València, ab totes les creus, e sonaren les morlanes e ab molta gran solemnitat, hon avia molta gran multitud de gent en la plaça de la Seu, compte d'Oliva, mossén Cabaneles, loctinent de governador, e mossén Bernat Vives, jurat en cap de la ciutat de València, e padrina la filla d'en Çahera, donzela, qui és racional de València; e an-li mes nom Micalet, axí com a l'altre seny (Rodrigo, 2011, 135).

Finalment, encara hi ha una altra fita remarcable donada en 1472, quan es troba a València en la vinguda del cardenal Borja. El 19 de juny el cardenal i bisbe de València, Roderic de Borja, nebot del difunt papa Calixt III, arribà al port del Puig. Per a celebrar tal efemèride, s'hi feren grans festes el 23 de juny, dia de Sant Joan, i foren convidats “a dinar lo compte Corela, governador, compte d'Oliva, lo justícia, jurats, en Çaera e alguns altres senyós de la ciutat” (Rodrigo, 2011, 408-409). I encara, perquè la visita no restara en l'oblit, tot fent Miralles una falsa autocensura quan en realitat sí ho ressenya —però sense detalls—, “Lo dinar e aparell de viandes e de festa no vol dir ni scriure, per no donar vergonya a sant Pere”. No escatimaren, doncs, per a solemnitzar la visita del Borja, que seria investit papa en 1492.

5. LES ÚLTIMES INTERVENCIONS MILITARS DEL COMTE D'OLIVA (1470-1478)

En aquest penúltim període, Francesc-Gilabert de Centelles es mou en el panorama bèl·lic àgilment a pesar de tenir una edat compresa entre els seixanta-dos i setanta anys. No debades, això no minvà les seues capacitats per a assistir als diferents escenaris on es plantejaren problemes, com la defensa de les fronteres del Regne de València amb Castella, bé contra el marquès de Villena bé per la rebrotada a Arenós, on ja actuà contra l'aixecament de Jaume d'Aragó. Aquests dos contextos, més l'assistència requerida pel rei Joan II, no el deixaren atendre la guerra que es desenvolupà a Sardenya entre el virrei Nicolàs Carròs i el nét del marquès d'Oristany, Lleonard d'Alagó II.

Quan en 1470 morí sense descendència Salvador d'Alagó, marit de Caterina de Centelles, germana del comte d'Oliva, Lleonard II d'Alagó i d'Arborea i Nicolàs Carròs i d'Arborea, virrei de Sardenya aleshores, pugnaren per la possessió del marquesat d'Oristany. No havent-hi arribat un i altre a una entesa, el virrei decidí prendre els feus de la casa Arborea perquè s'adcriviren al patrimoni reial, però Lleonard II es revoltà considerant-se el descendent a qui lícitament li corresponia l'herència. Conta Zurita que els dos exèrcits presentaren batalla al municipi d'Uras, d'on sortí vencedor Lleonard II. Així doncs, el pretés hereu tingué via lliure per a prendre les possessions del seu oncle, fins que el rei intercedí a favor del virrei per combatre l'insurrecte.

El comte d'Oliva devia estar assabentat de les noves que arribaven de Sardenya mentre era reunit a les Corts de Tortosa en 1471. En aquesta assemblea (Sánchez Aragonés, 2004, 318-320) es continua aportant ajuda a Joan II per a posar fi a la guerra civil que enfrontava el rei amb els simpatitzants de la continuïtat del pactisme com a forma d'entendre's en els afers de govern del Principat. El comte d'Oliva consta en els comptes del 7 de febrer que havien de percebre les despeses dels seus serveis prestats en el reforç de les tropes del camp de Tarragona i Vilafranca. Possiblement no pogué atendre els seus interessos sards, encara no afectats a Sardenya per la guerra entre el virrei i Lleonard II, quan el monarca envià diverses cartes entre agost i octubre al seu procurador reial a l'illa, Joan Fabra, perquè satisfera els salaris corresponents del funcionariat i de la salvaguarda de les castellanies dels castells de Càller i Castellgenovés.⁵ D'aquesta manera, el Centelles s'assegurava que els seus homes estigueren aleshores en els seus llocs en cas que foren atacats.

La seua prioritat era passar a Sardenya, però a finals de 1474 es posaren en guàrdia els capitans Joan de Cardona, Gaspar Fabra i el comte d'Oliva perquè l'*adelantado* de Múrcia, Pedro Fajardo, no s'apoderara del marquesat de Villena (Zurita, 1967-1985, t. VIII, llibre XIX, cap. x). El marquès era llavors a la presó quan al marquesat, concretament a Chinchilla, hi havia una crisi de poder i autoritat que anys enrere havia suscitat quei-

5 Arxiu de la Corona d'Aragó, Cancelleria, Registres, núm. 3402, ff. 75r-76v.

xes contra els alcaids (Pretel, 2011, 376). Aleshores —recordem— pertanyia a Diego López Pacheco, fill del difunt Juan Pacheco, que havia signat un conveni amb Joan II perquè els seus territoris foren defensats. Segons explica Zurita, malgrat els preparatius d'una banda i altra, Fajardo s'hi preparà per a iniciar l'empresa, però finalment no la portà endavant.

Després d'aquest petit incident en què no sabem cert si arribà a participar-hi, Francesc-Gilabert havia previst viatjar a Sardenya, molt probablement per a defensar els seus feus de la guerra oberta entre el virrei i l'Arborea, d'acord amb els documents que Miguel Gual Camarena (1953, 145-205) publicà en la revista *Saitabi*. Segons aquests textos, Joan II tenia constància de la revolta de Sardenya i “notícia que vos volríeu passar en Sardenya a causa de certes promeses e obligacions”, però no deixant marge a l'opció d'absentar-se, exhorta el comte dient que “en manera alguna fins que les dites vistes sien celebrades, no passeu ne us transferexcau al dit Regne de Sardenya”. Així de clar es manifesta el document signat per Joan II el 25 de novembre, quan demana al “Spectable, magnífich e amat conseller nostre lo comte d'Oliva” que a Saragossa “siau e us trobeu en les visites concertades entre nos e lo sereníssimo rey de Castella, nostre caríssimo primogènit en les quals sou mester”. El primogènit era el fill de Joan II i Joana Enríquez, això és, Ferran el Catòlic, que era casat i rei consort del bast regne veí. Continua explicant Joan a la missiva que, quan es troben, “tractaran coses àrdues satisfents al servici de Déu e nostre e al benefici de tots nostres regnes, volem e us manam en aquelles siau com ab altres vos havem scrit”. Tot i que no cita els aspectes concrets que s'hi tractaran, ens podem fer una idea general.

Pel context sabem que, quan la missiva diu coses importants “al servici de Déu e nostre”, es devia referir a la vacant que havia quedat lliure en l'arquebisbat de Saragossa, davant la mort el 19 de novembre d'un germanastre de Ferran, anomenat Joan d'Aragó (Suárez, 1990). Era costum aleshores per Joan i Ferran designar qui ocuparia el lloc de la Seu de Saragossa, a la qual presentaren un fill del Catòlic (l'il·legítim Alfons d'Aragó, de nou anys) que havia tingut abans del matrimoni amb Isabel, però la tendra edat del pretendent era incompatible per a desenvolupar el càrrec. A més, calia sumar-hi l'inconvenient de la designació pontifícia i napolitana del cardenal Ausiàs Despuig. Cap la possibilitat que el comte

d'Oliva, atesa la seua amistat amb la família valenciana Despuig, per mitjà del mestre de Montesa Lluís, intercedira perquè Ausiàs s'hi fera arrere, tot afavorint el pretendent del rei. Bé ho fera bé no, la petita controvèrsia finalment es resolgué en 1478 amb l'acceptació d'Alfons d'Aragó per part del papa Sixt IV. Per altra banda, un altre aspecte important i coetani va ser la mort d'Enric IV, rei de Castella. A causa del traspàs del monarca castellà començà (Edwards, 2001) la guerra civil castellana (1475-1479): un conflicte per la successió dinàstica que enfrontà els partidaris isabelins, adeptes a la unió d'aquesta amb el primogènit de la Corona d'Aragó, Ferran, contra la facció joanista, defensora del matrimoni de Joana de Trastàmara amb Alfons V de Portugal.

5.1. Conseqüències de la Guerra de Castella

En aquesta nova guerra oberta, que per poc temps no solapa amb la passada guerra civil catalana (1462-1472), participà el marquès de Villena, Diego López Pacheco. El marquès va ser un dels principals comandants de la part joanista que pretenia la Corona de Castella per a la Trastàmara i el rei de Portugal, proclamant-se així contrari a l'herència castellana d'Isabel i Ferran. Això crea una paradoxa perquè, si bé uns anys enrere va signar una confederació amb els catalanoaragonesos, ara es manifesta rotundament contrari i enemic. Això, però, li reportà fortes conseqüències negatives en el seu marquesat de Villena, al qual foren mobilitzats homes de guerra per a hostilitzar l'enemic.

En efecte, el comte d'Oliva rebé l'ordre reial d'intervenir en el flagel·lament contra el marquesat tres mesos després d'haver-se reunit amb el rei a Saragossa. Segons la valuosa publicació de Gual Camarena (1953, 187), sabem que el darrer dia de febrer de 1476, Joan II feia saber a Francesc-Gilabert de Centelles que "lo que huy se diu marques esser rebelle e inobedient als serenissimos rey e reyna de Castella, nostres carissimos fills, senyors e reys naturals de aquell [regne], e haver invocat altre rey e senyor e per consegüent esser enemich nostre." Això és, Alfons V de Portugal i Joana la Beltraneja. Per aquestes raons, el monarca valencià declara la guerra contra el marquès, els seus simpatitzants i els seus vassalls. Una vegada feta la declaració de les hostilitats contra el marquès,

per tant, “ab tenor de la present, de nostra certa sciencia e consultament, confiants a ple de la ydoneytat, fe e industria de vos spectable noble, magnifich e amat conseller nostre, don Francesch Gilabert de Centelles, comte de Oliva, cream, constituhim e fem capita nostre general [...] siau capita de guerra nostre en aquella partida de la frontera hon ab les gents de vostra capitania stareu, ab poder e facultat de exercir totes e sengles coses” concernents a la guerra, que en definitiva era prendre els castells i les viles del marqués sense reparar en mitjans i despeses per a aconseguir reduir els seus vassalls amb càstig i punitat per a aquells qui no s’hi subjuguen.

No obstant l’empresa designada al comte, hi hagué altres personatges que també hi participaren. Des del mes de gener, Gaspar Fabra ja castigava Villena i el seu castell, on estaven atrinxerats els partidaris del marqués i de la Beltraneja, fent ús de llombardes grosses i trabucs, segons explica Pretel (2011, 400-407). Al mes de març s’unia el comte de Cocentaina per a assetjar el castell de Saix. L’assetjament i guerra feta contra el marquesat durà fins a principis de l’estiu, quan Joan II manà als seus capitans que deixaren els setges de Villena i Saix, on se suposa que també hi participava el comte d’Oliva. Val a dir, però, que només s’hi té referència de la seua implicació per la carta reial i que cap estudi actual d’Aurelio Pretel Marín cita el nostre Centelles, posant-nos en dubte si arribà a intervenir-hi.

5.2. El segon sollevament d’Arenós

Per altra banda, i simultàniament, es feien preparatius a la ciutat de València per a recuperar la baronia d’Arenós, presa per Jaume d’Aragó, fill de l’anterior Jaume d’Aragó que es revoltà contra Joan II en 1462, quan el príncep de Viana va ser empresonat i s’inicià la guerra civil catalana (1462-1472). La baronia d’Arenós i Vilafermosa estaven en poder dels jurats de València per a sufragar les despeses de la primera insurrecció, quan el 2 de juny de 1476 es presentà Jaume d’Aragó cautelosament en la dita baronia amb un petit contingent d’homes, sota l’argument que la successió de les terres requeien en ell després de la mort del seu pare. Per una banda, anà prenent a la força les viles de la baronia i, per l’altra, la

ciutat de València es mobilitzà fent una crida general, nomenant capitans i traient la senyera per a allistar cavallers, nobles i homes de guerra. Els enfrontaments, tot seguit, s'hi donaren en la baronia, però el nombre de cavallers no era suficient per a apaivagar els insurrectes, fet pel qual els encontres s'hi perllongaren fins al 1477 (Llorca, 1932, 61-87). Del comte d'Oliva hem documentat dues notícies. En la primera, en una ofensiva dirigida pel lloctinent de governador, Lluís de Cavanilles, participaven les companyies del comte d'Oliva que, segons Zurita (1967-1985, t. VIII, llibre XIX, cap. XV), provenien del comtat d'Oliva, junt amb les de Joan de Cardona i Joan Francesc de Pròixida. En la segona, apareix en una taxació feta per Joan II en cas de redempció d'host i cavalcada, on tots els homes d'armes del Regne de València havien de fer una aportació econòmica a fi d'alliberar-se de la participació física. En aquest llistat, el comte d'Oliva tenia l'obligació d'aportar 1.500 sous i era, d'entre els "excel·lent militars egregis espectables e nobles", qui més n'aporta: ni la reina de Castella Isabel ni l'infant Enric, dit *el Fortuna*, senyor de Sogorb, hi contribuïren més (Llorca, 1932, 83). Malgrat les taxes, per la informació que se seguí a aquests fets i que a continuació exposarem, ens inclinem a pensar que Francesc-Gilabert no participà en persona, encara que sí des de la rera-guarda que, com hem vist, féu anar els seus homes de la Safor. Una prova d'això ho corrobora quan el comte d'Oliva, a la darrerria de 1477, mentre vivia la seua darrera bandositat contra Joan de Cardona i el comte de Cocentaina, segons el cronista Zurita (1967-1985, t. VIII, llibre XIX, cap. XVI) "excusábase de ir a la corte [...] por ser viejo y enfermo". Això ja és un indicatiu que tenia la mobilitat bastant restringida i que li resultava difícil participar en una empresa com el segon alçament de Jaume d'Aragó.

5.3. El darrer cas de bandositat del comte d'Oliva

La bandositat en qüestió s'esdevingué entre el comte d'Oliva i Joan de Cardona, tal com ressenya Zurita (1967-1985, t. VIII, llibre XIX, cap. XVI), per raó d'"alguna disensión y diferencia [...] sobre sus vasallos". Les bandositats somogueren l'estabilitat de la ciutat de València, que aleshores passava per penúries econòmiques i encara patia els efectes nocius de la pesta, quan:

un día del mes de octubre deste año paseando don Bernaldo de Centellas hijo del conde de Oliva a mula por la ciudad salió don Miguel Ruyz de Corella hermano del conde de Cocentayna con otro caballero a caballo y le acometieron para matarle” (Rubio, 1998, 315).

Per aquesta acció, s’hi donà una guerra oberta entre els dos comtes i els seus valedors. Consegüentment, els jurats de la ciutat donaren part a Joan II el 29 de novembre de la mena de delinqüència que es vivia a València i, en concret, del fet d’“hun home del paborde Sanç” que “havia mort hun home davant Sent Julià, recitant encara lo que’s porà seguir per lo fet dels espectables comtes de Cocentayna e de Oliva” (Rubio, 1998, 315). Aquesta acció servia de *vendetta* o contestació a d’altres fets que els bàndols perpetrarien entre si.

Encara més, Melcior Miralles (2011, 464) arreplega la notícia detallada dels esdeveniments succeïts el 6 de novembre i explica que, estant el paborde en el dit monestir de Sant Julià, el seu esclau “vench a brega ab Berthomeu Bernat, ortolà de les monges”. Aquest havia “près una lança e donà-li una lançada en les spatles, que fonch mort disapte .XV. de noembre; e a la muler de l’ortolà en la lança li donà batolades. E stava a dies de parir”. La senyora de l’hortolà intentà convèncer el paborde perquè no l’agredira, dient en paraules textuais, arreplegades pel cronista: “Mosènyer, yo no vul haver brega ab vós”, però el paborde “lo près pels cabels, e lo negre li donà la lançada”. Acaba la notícia el dietarista afegint que pràcticament no s’hi parla dels fets ocorreguts i que el “paborde e negre van per València, com si no aguesen fet res”. Així de tràgic, cruel i injust sobrevenien els bàndols com en aquest exemple, en què les capes baixes de la societat sostenien aquests enfrontaments per dissensions dels seus senyors.

Per aquesta rivalitat nobiliària, difícil de reduir a mitjans de concòrdia, explica Zurita en el mateix capítol que finalment hi hagueren treves quan el rei els féu anar a la cort del governador Lluís de Cavanilles, obligació a la qual s’excusà el comte indisposat per la seua avançada edat, però a la qual sí assistiren els Corella: Miquel, Cristòfor, Joan Roís i Perot, tots fills del comte, per a donar la seua paraula d’apaivagar les dissensions i rivalitats. Poc abans de produir-se això, però, el monarca comminava

Cavanilles que promulgara una pragmàtica per a acabar amb les bandositats. No obstant això, la ciutat s'hi oposà perquè estava escrita fora de la ciutat, cosa que provocava un cas de contrafur i els jurats no estaven disposats a concórrer. Finalment, Joan II nomenà lloctinent de governador el seu nebot l'infant Enric, apel·lat *el Fortuna*, perquè eradicara els bàndols (Belenguer, 2012, 84-85).

En aquestes bandositats, sembla que també hi participaren els cosins germans del comte d'Oliva, Guillem Ramon de Centelles i Pere Sanxis de Centelles. Onofre Esquerdo publicà una carta del comte d'Oliva en el *Nobiliario Valenciano* adreçada als seus cosins, tot recomanant-los i exhortant-los a no fer la guerra contra els seus oponents en les bandositats. Exposa magníficament i amb gran eloqüència les anteriors rivalitats del seu llinatge amb altres cases nobiliàries que caigueren en desgràcia i penúria econòmica. Sense més dilacions, prenem la carta i la publiquem en aquest treball, que és l'única escrita de puny i lletra per Francesc-Gilabert de Centelles, essent una autèntica mostra de noble assenyat i pacificador, valent-se de les seues qualitats de conseller (Esquerdo, 2002, 210-211):

Al molt noble Monseñor cosí germá e com a fill Mosén Pere Sanchez Centelles, salud.

Molt noble Monseñer e car cosi germa e com a fill. Vostra lletra he rebut e de la santitat de Mosen Guillem Centelles e vostra, he hagut gran plaer e de vostres debats e envig. Deu perdo a qui ha lo tort e a tots, si tots lo havem, que gran por he, que axí los uns com los altres no deminuixcan gran part de nostra renda e axí lo honor como la anima e la grasia del Señor Rey no metau en risch. Carament vos voldria pugar; que fasau lo be que pugau e no hullan, que les prontes voluntats vos porten llengues penes. Recortvos quant han disminuyda la Casa los nostres antecessors per debats, e per semblants los nostres adversaris, Mosen Pere de Vilaragut fonch dels pùs favorits caballers de Valencia; tota la llur partida lo nomenaba lo Señor, quant volien pintar a Sent Jordi feien muntar a ell en un cavall blanch e de aquella forma lo pintaven. En sa vida le acceptaren e en sa vellea vivía de almoines. Besora e Malany, unes antigues cases son vengudes a llaurar. Los Cervellons parents nostres har renta menor que alguns caballers que son en Cataluña, tot

per bandos e per dexarse regir a les voluntats iracibles. E donc fill e car cosi germa, vensa lo vostre señor los moviments animosos e no fasau alegres vostros ancians enemichs, e perdonau com axi us escrich; e sian cert que axi poch mancaria a Mosen Guillem Ramón Centelles e a vos com a la mia anima.

Lo meu Balle de Nules vos parlara; darliheu fe com deveu.

En lo castell de Osilo, a 20 de Maig del any 1487.⁶

Vostron cosin germa e pare a vostra ordinacio. Lo Conde de Oliva.

Encara cobraria més força els arguments donats de la datació de la carta, si ens atenem al fet que, a Sardenya, la guerra entre el governador Nicolau Carròs i Lleonard II d'Alagó arribava a la seua fi en els territoris sards del comte d'Oliva, el Marghine i Macomer, on va ser derrotat l'Alagó després de desoir l'ordre reial del cessament de l'alçament armat. Per aquesta rebel·lió, el pretendent al marquesat d'Oristany, els seus germans i els seus fills foren condemnats a la força.⁷ El comte d'Oliva, malgrat les bandositats, degué visitar l'illa diverses ocasions entre 1477 i 1478, com ja tenia intenció fer quan s'atacà el marquesat de Villena, per a supervisar de prop els estralls de la guerra. Després de l'última batalla del 19 de maig de 1478, foren restituïts al comte d'Oliva el Marghine i Macomer, territori envaït per l'Alagó (Sendra, 1998, 66), però incomprendiblement després de comprar-les, segons ens ho indica una carta reial adreçada al procurador reial de Sardenya on explica: “nos li havem feta venda de les encontrades de Marguine, Macomer e castell de Macomer, exceptat Costa

6 La data que transcriu Esquerdo és errònia, atés que el comte d'Oliva morí a principis de 1480 i el seu fill ja consta com a II comte d'Oliva en 1481. Malgrat no haver-hi pogut localitzar el document, ens inclinem a pensar que l'errata es deu a una confusió en la data, d'una conjunció 'e' per una desena 'x'; llavors, el document original devia ser “mil cccc lxx e vii” (1477), el qual Onofre Esquerdo interpreta per la semblança ortogràfica de la conjunció i la desena en “mil cccc lxxx vii” (1487).

7 Vegeu la veu 'Leonardo Alagon' en Alberto BOSCOLO, *Dizionario Biografico degli Italiani* [Data de consulta: 17 març 2015].

de Valls”⁸. D'altra banda, reclamà sense fortuna el marquesat per tal de veure satisfeta la restitució de la dot de la seua germana Caterina de Centelles, dona de Salvador d'Arborea, perquè no havia tingut descendència amb el marquès (Sendra, 1998, 66).

6. EL COMTE D'OLIVA, GOVERNADOR GENERAL DEL REGNE DE VALÈNCIA (1478-1480)

Dèsset anys després que Francesc-Gilabert de Centelles desestimara exercir de governador i reformador del Cap de Logudor a l'illa de Sardeña, en 1478 prengué el càrrec de portantveus de governador general del Regne de València. L'anterior governador, el II comte de Cocentaina, Joan Roís de Corella, morí el 22 de d'octubre a València deixant, per tant, la seua vacant a designació reial (Pérez Pérez, 1971, 211). Segons explica el pare Fullana en *Los Virreyes de Valencia* (1917, 256), en primera instància va ser atorgada a Ximén Pérez de Romaní amb privilegi reial, però per motius que desconeix no arribà a possessionar-se en el càrrec. Consegüentment, Joan II expedia el mateix privilegi el 8 de desembre perquè el comte d'Oliva ocupara la “vaccante in presentitarum gubernatoris sive gerentivices generalis gubernatoris in nostro Valentie Regno”. L'acte de jurament fou el 29 de desembre per:

lo molt spectable don Francesch Gilabert de Centelles, comte de Oliva, conseller e camarlench de la sacra magestat del molt alt senyor Rey” [...] “jura per governador del present Regne, lo qual jurament presta en mans e poder del illustre senyor infant don Enrich, lochtinent general de la prefata real magestat en lo present regne de Valencia, constituhit personalment en la casa del Real del dit senyor (Pérez Pérez, 1971, 211).

Segons el document que transcriu Pérez Pérez, el càrrec el jurà el 28 de desembre de 1479, però segons el pare Fullana, que consulta el text al *Liber Officialium* de l'Arxiu del Regne de València, va ser el 29 de desem-

8 Arxiu de la Corona d'Aragó, Cancelleria, Registres, núm. 3563, ff. 17v-17r.

bre de 1478. Havent-hi pres l'ofici, doncs, el comte governador desenvoluparia funcions administratives, econòmiques i judicials. En la seua tasca disposava d'un assessor, d'un algutzir, d'un escrivà i d'un porter. D'ençà en avant estava obligat a residir a la ciutat de València per a exercir-hi la justícia criminal i de jutge d'apel·lacions i recursos,⁹ com en un cas de contrafur on hagué d'intervenir-hi.

La breu regència de Francesc-Gilabert en el seu ofici de governador general arribà en un moment complex i convuls per a la ciutat de València. Els detractors del Centelles en les bandositats deixades arrere a penes feia un any, el veuriem com un triomfador que ocupava la governació que havia deixat el seu oponent, el comte de Cocentaina. Malgrat aquestes rancúnies, durant els seus primers vint dies, en paraules dels jurats adreçades al rei Joan II el 19 de gener, el comte d'Oliva (Santamaría, 2000, 148-149): "se porta en tots actes que toquen a son offici, e ab molta benignitat e humanitat se regeix, car sens accepcio de persones la justicia se tracta" i amb imparcialitat, diuen el jurats, "la justicia seffa sens repel". I no és perquè el comte governador siga de l'estima del rei, però "es cosa de comendar e lloar, com axi ab molta dura e diligencia e vigilancia se ha en totes les coses que han sguart al dit son offici, e no pot sens dupte esser notat de negligencia". Així explicat pels jurats, sembla que començà correctament i sense cap negligència ni abús de poder. Els seus oponents en la ciutat, per contra, ja devien difamar amb falsedats que no regia correctament, per això els jurats notificaven al rei que "les dites coses, perque si altres sinistrament scrivissen, lo que no crehem, per quant lo que nosaltres scrivim es la veritat", en relació al bon govern del comte d'Oliva.

El treball realitzat pel comte governador, en efecte, el podem exemplificar en un document datat tan sols dos dies després que s'expedira aquest, és a dir el 21 de gener, en un cas de contrafur pel nomenament de dos mestres racionals. En morir Lluís de Vich, després d'exercir de mestre racional durant vint-i-set anys, s'hi creà una vacant a la qual Joan

9 Vegeu la veu 'Governador General' a la *Gran Enciclopèdia Catalana* [Data de consulta: 19 abril 2015].

II nomenà Jaume Garcia i Aguilar. Al mateix temps, però, el seu fill Ferran, príncep hereu del Regne de València, atorgà el càrrec a Joan Ram i Escrivà. El cas és que un i altre presentaren davant el comte governador i el batlle general del Regne de València, Berenguer Mercader, els dos privilegis dels respectius nomenaments. La coexistència de les dues designacions a mestre racional originà un conflicte juridicocontenciós, qualificable de contrafur segons Félix Ferraz (1955). Una vegada presentades i oïdes les al·legacions dels procuradors i notaris de les dues parts s'hi donà el veredict final:

E en lo depres de dinar, sonades les dos hores, ajustats en la Sala Daurada [del Consell de la ciutat] los sobre dits spectable comte Governador; Lochtinent general de Governador; Mossen Onorat Mercader, Batle General del regne de Valencia; micer Miquel Dalmau, advocat fiscal e patrimonial; micer Pere Valtavell, assessor del dit magnifich Batle general; en Pau Rossel, scriva de Racio; micer Daniel del Ort, lochtinent assessor ordinari de la cort del dit spectable Comte Governador [...] fonch provehit e ordenat que la possessio del dit offici de mestre racional fos donada al dit magnifich en Johan Ram iuxta serie dels manaments rayals" [...] "dihem, encarregam e manam que de continent doneu la dita possessio del dit offici al dit Johan Ram, levant e remoyent de aquella qualsevulla altre detenedor sens sperar de nostra Maiestat altre manament o consulta" (Ferraz, 1955, 356-374).

Aquesta doble nominació hauria estat resolta sense cap problema si el rei Joan II no haguera mort el 19 de gener de 1479, però en vista que regnava i no governava, atesa la seua senectut, el príncep Ferran col·locà paulatinament els seus homes de confiança en les successives vacants que anaven produint-se en el Regne de València, tot i que no havia jurat els Furs encara. En aquesta conjuntura, hem d'entendre que el comte d'Oliva fóra destituït el 16 de febrer de 1479 més per raons d'afinitat política que per qüestions de negligència o abús en el càrrec. D'acord amb el document que va publicar Abel Soler (2014, 430-433), va comparèixer el lloctinent de batlle general Pere Garró "Davant lo molt espectable don Francesch Gilabert de Riu-sech, àlies de Centelles, comte d'Oliva", per

presentar-hi una “letra patent del dit molt alt senyor rey, en paper escrita, signada de mà del dit senyor, segons a prima fas a paria, e ab son real sagell comú en lo dors de aquella ab cera vermella empremtat, sagellada”. El rei manifesta en la carta que “per certs justs e dignes respectes nostre ànimo dignament movents, los quals de present exprimir no curam, havem delliberat suspendre a vós, dit comte, del ofici de portantveus de nostre governador de aqueix regne”. Sembla que d’acord amb aquestes paraules, alguna havia enutjat Ferran II d’Aragó per a prendre-hi la decisió del cessament. Es podria esperar que Francesc-Gilabert de Centelles no acceptara la voluntat reial, però la realitat és que la va admetre sense cap mena de protesta:

dix e respòs que reebia aquella ab tota aquella humil e subjecta reverència que de la magestat del dit senyor rey se pertanyia e pertany. E que era tots temps prompte, prest e aparellat obeir sos manaments [...] E tots temps lo ha servit he·l desiga servir, e servirà bé e lealment, axí de sa persona com de tots sos béns. E que, de ací avant, la magestat del dit rey faça vers ell lo que li plaurà, e que ell daria la resposta per escrit al dit magnífich lochtinent de batle general.

Després de deixar el càrrec de governador general, Ferran el Catòlic va convocar les Corts valencianes l’11 d’octubre de 1479 per a prestar el jurament de successió, conformement és designat en els Furs, als trenta dies de trobar-se al Regne de València. Com era costum, s’hi reuniren els tres braços. Per part de la noblesa hi assistiren l’infant Enric d’Aragó, duc de Sogorb, Pere Díxer, Joan de Cardona, Francesc-Gilabert de Centelles, comte d’Oliva, Pere Maça de Liçana, Sants de Centelles, Diego Fajardo, marqués de Villena, Blanes Berenguer, virrei de Mallorca i, per primera vegada en un acte públic, el fill, hereu i primogènit del comte d’Oliva, Serafí de Centelles (Marichalar, 1863, 522). Aleshores, devia ser encara menor d’edat, per això acudia a les Corts amb son pare, segurament en qualitat de donzell. Això ho corrobora l’inventari de béns que va manar redactar Francesc-Gilabert de Centelles el 20 de gener de 1480, on deixa

la seua muller, Beatriu Ximénez de Urrea, com a curadora testamentària de Serafí de Centelles, el futur II comte d'Oliva.¹⁰

7. CONCLUSIÓ

Al llarg de la vida de Francesc-Gilabert de Centelles hem vist una gran quantitat d'aspectes que el vinculen inequívocament amb la cultura tardomedieval. En l'àmbit de l'educació, va rebre l'ensenyament que li corresponia com a noble: centrat en els primers anys en la lectura i l'escriptura i, des de la pubertat, en el conreu de la vida cavalleresca. D'acord amb la documentació que hem presentat, però sobretot en la carta de nomenament del títol comtal, hem sabut i reconstruït tot el periple bèl·lic que va viure al recer de son pare, Bernat de Centelles. Sota la seua tutela, va participar en les guerres pel control de Sardenya, on a partir de 1420 va esdevenir en rang un dels primers senyors feudals de l'illa, i les batalles de Marsella, Gerba, Castella i totes les que foren justificades pel rei per a aconseguir el regne de Nàpols.

Si ens preguntem quins interessos va anteposar Francesc-Gilabert de Centelles, primer cal veure en retrospectiva els antecedents familiars. La família valenciana Centelles, al capdavant de Bernat i Gilabert de Centelles, es va posicionar a favor del candidat castellà quan, després del Compromís de Casp en 1412, Jaume d'Urgell no va acceptar que Ferran de Trastàmara fóra el nou rei de la corona catalanoaragonesa. D'una banda, al Regne de València els Vilaragut defensaren la causa urgellista i, de l'altra, els Centelles la causa trastamarista. Això donà pas a una guerra de bàndols. Quan els partidaris valencians vanceren contra els urgellistes, els Centelles, que eren els caps del seu bàndol, es van banyar de glòria. Bernat de Centelles va ser fet capità i camarlenc de totes les tropes reials tant hispanes com itàliques, a més de ser fet en 1420 virrei i governador de Sardenya, on va rebre un gran nombre de senyories. Per tant, els interessos que va tenir sempre presents Francesc-Gilabert van ser els de servir la Casa Reial per davant dels interessos personals.

10 Arxiu Històric Nacional, Secció Noblesa, Fernán Núñez, Cp. 1627, doc. 9.

No obstant aquest darrer argument, al llarg del temps sí que va rebre la recompensa de la seua aposta per la monarquia. En nombroses ocasions, va rebre el dret del franc alou i la jurisdicció civil i penal dels seus feus. Si bé no sempre, per cada favor reial obtenia una recompensa en forma de diners. A partir d'aquests beneficis, va augmentar els senyories valencians amb la compra de la Vall d'Aiora, Laguar, Pego i Murla, que els seus fills van heretar. D'alguna manera, això es va produir quan Joan II es va centrar en la política catalana i va deixar el regne de Nàpols a càrrec d'un virrei.

Seguint el passos de la cort reial, Francesc-Gilabert es va instal·lar definitivament a València en 1458 i va deixar els senyories de Sardenya a càrrec dels seus procuradors. Gràcies al fet que va apostar, diguem-ne, pel cavall fort, va tenir una vida carregada d'èxits que d'antany tenia afavorida econòmicament pel conreu de la canyamel. Per a cultivar el preat sucre, va ser la segona família més rica del Regne de València durant tot el segle xv. Els seus adversaris en foren sempre conscients i intentaren apropiarse els seus senyories indegudament quan la situació bèl·lica els ho permetia. Primer va ser Joan de Cardona, quan Joan II el va expropiar de totes les possessions per ser un del valedors del príncep de Viana, qui va estar tants anys enfrontat amb son pare. I després Joao d'Almada, el valedor de Pere de Portugal, qui va aportar el comtat d'Oliva com a dot pel casament amb Leonor de Pallars. En cap dels casos va ser el fructífer comtat usurpat al comte d'Oliva.

Si quelcom cal tenir en compte és que l'hàbit fa el monjo i Francesc-Gilabert va ser un experimentat cavaller en el camp de batalla. Els precedents l'avalaven i els jurats de la ciutat de València ho tingueren en compte. En l'àmbit social, si tenim en compte les vegades que Melcior Miralles el cita en la seua crònica, podem afirmar que va ser el noble més reconegut de la ciutat, atés que només els membres de la monarquia són citats més vegades que el comte d'Oliva. Des que es va instal·lar a València en 1458, va ser nomenat en nombroses ocasions capità general de l'exèrcit que va fer front la rebel·lió de Jaume d'Aragó a Arenós i, quan la ciutat el requeria, posava les seus galeres per a posar-hi ordre i pau en les aigües valencianes. Al final de la seua vida, va rebre el reconeixement en aconseguir la governació del Regne de València, atorgat per Joan II. Arran

de la mort del rei, Ferran II va supplantar paulatinament els seus homes de confiança en els càrrecs oficials. Per això i només per això, Francesc-Gilabert va ser destituït del seu càrrec de governador. Per tant, la progressió en l'escala social, vist des d'una gràfica, és sempre ascendent.

Si després del resseguiment històric que hem fet, haguérem de destacar quin aspecte va prevaldre en la seua vida, podem afirmar que va exercir sobretot de conseller. La proximitat a la Casa Reial va ser sempre la seua prioritat i, en els casos que l'enfrontaren als interessos del rei, com ara el pagament de delmes en 1432 per motiu de la canyamel, no dubta a fer un pas enrere. Amb la mateixa intensitat, va ser un dels millors cavallers i mariners a les ordres d'Alfons el Magnànim, triomfant amb múltiples batalles ressenyades a perpetuïtat pels cronistes Jerónimo Zurita, Melcior Miralles i Gaspar Pelegrí.

Finalment, el vessant menys conegut ara per ara és el litarari. En aquest article no hem analitzat a fons aquest assumpte, però podem donar algunes pinzellades. Els dos poetes universals de la literatura catalana van mantenir relació amb ell. D'una banda, Ausiàs March per motiu de la cessió de la jurisdicció penal del molí fariner de Beniflà, qui en el text s'adreçà a Francesc-Gilabert com a bon amic. De l'altra, Joan Roís de Corella era junt al comte d'Oliva en el moment decisiu de la destitució com a governador general del Regne de València pels motius adés exposats. Malgrat la relació d'amistat que poguera tenir amb els dos poetes insignes, no coneixem cap document que els relacione en l'àmbit literari, però amb d'altres sí que va tenir una relació estrictament literària i en va fer ús dels seus versos.

Mentre servia Alfons el Magnànim a Nàpols —tot i tenir la documentació enllestida, no puc fer un apartat dedicat exclusivament al conreu literari del comte d'Oliva per motius de manca de temps—, va tenir contacte amb diversos literats. L'italià Guiniforte Barzizza va contestar una de les preguntes de Francesc-Gilabert de Centelles: quina dama devia escollir per muller. Vers el 1439 encara romania sense muller, tot i que anteriorment va estar casat amb Joana de Cardona, germana del senyor del Real de Gandia i Ondara. Per a l'ocasió, Barzizza escrigué un tractat d'amor on donava una sèrie de pautes per a escollir la muller ideal, tothora em-

parant-se amb els clàssics grecs i llatins. D'aquest mateix període, s'han conservat dues contestacions dels poetes castellans Suero de Ribera i Juan de Andújar. I, finalment, apareix en el poema *Lo conhort*, de Francesc Ferrer, amb una intervenció en valencià amb trets misògins.

Per a posar fi a aquest treball, ve a compte explicar el perquè de la castellanització del II comte d'Oliva, Seraff de Centelles. En primer lloc, des del moment en què els Centelles es posicionen a favor de la dinastia castellana Trastàmara, implícitament han d'aprendre el castellà per a continuar servint la Casa Reial. El contacte epistolar devia ser en català, atès que les ordres reials eren escrites per escrivans i secretaris, però en la llengua parlada, amb el tracte personal, Alfons el Magnànim parlava castellà als seus súbdits, i aquests igualment vers el rei. En segon lloc, Francesc-Gilabert va mantenir contacte amb diversos poetes castellans mentre eren a Nàpols i segurament van rebre les poesies del comte d'Oli-va en castellà. Finalment, l'argument de major pes: la segona muller, Beatriu Ximénez de Urrea, era de procedència aragonesa i devia parlar castellà. Per totes aquestes raons, Seraff de Centelles va enunciar que tenia el castellà per llengua pròpia. Que aquest exercira de mecenes i prenguera el castellà per llengua prioritària a l'hora d'adreçar-se a l'aristocràcia, obeeix també a dues qüestions: era més pròxima a la dels reis i, alhora, era una marca distintiva de classes.

BIBLIOGRAFIA

- AMAT DI SAN FILIPPO, Pietro (1865): *Del commercio e della navigazione dell'isola di Sardegna nei secoli XIV e XV*, Tipografia Timon, Càller.
- ANYES, Joan Baptista (2001): *Obra profana: Apologies, València 1545*, Reial Acadèmia de Bones Lletres-UNED, Barcelona [Introducció d'Eulàlia Duran i Grau].
- BELENGUER CEBRIÀ, Ernest (2012): *Fernando el Católico y la ciudad de Valencia*, Publicacions de la Universitat de València, València.
- BELLOT, Pedro (1954): *Anales de Orihuela: (siglos XIV-XVI)*, t. I, Publicaciones del Casino Orcelitano, Oriola (Edició a cura de Juan Torres Fontes).
- BOFARULL I MASCARÓ, Pròsper de (1848): *Colección de documentos inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón*, vol. 3, Establecimiento litográfico y tipográfico de D. José Eusebio Monfort, Barcelona.
- (1858-1864): *Colección de documentos inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón*, vol. 8 i 14-16, Imprenta del Archivo, Barcelona.
- BOSCOLO, Alberto (ed.) (1967): *Il feudalesimo in Sardegna*, Editrice Sarda Fossataro, Càller.
- (1993): *Acta curiarum Regni Sardiniae: I Parlamenti di Alfonso il Magnanimo (1421-1452)*, Consiglio Regionale della Sardegna, Sardenya.
- BUSSA, Italo (2009): “La documentació sobre els Estats Sards d’Oliva”, dins *Cabdells*, 6, Associació Cultural Centelles i Riusech, Oliva, pp. 9-81.
- CAMARENA MAHIQUES, Josep (1978a): “Apèndix documental I”, dins *Iniciació a la història d’Oliva*, Publicacions de l’Ajuntament d’Oliva, Oliva, pp. 385-390.
- (1978b): “De la història d’Oliva i Rebollet”, dins *Iniciació a la història d’Oliva*, Publicacions de l’Ajuntament d’Oliva, Oliva, pp. 123-235.

- CAPMANY I DE MONTPALAU SURÍ, Antoni de (1792): *Memorias históricas sobre la marina, comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona*, Imprenta de D. Antonio de Sancha, Madrid.
- CARRÈRE, Claude (1953): “Le Droit d’ancrage et le mouvement du port de Barcelone au milieu du xve siècle”, dins *Estudios de Historia Moderna*, t. III, pp. 67-156.
- CARRERES ZACARÉS, Salvador (1925): *Ensayo de una bibliografía de libros de fiestas celebradas en Valencia y su Antiguo Reino*, Hijo de F. Vives Mora, València.
- CASULA, Francesco Cesare (1990): *La sardegna aragonesa*, Chiarella, Sàsser.
- CATEURA BENÀSSER, Pau (2000): “Valencia y Mallorca en el siglo xv”, dins *Mayurqa*, 26, pp. 181-193.
- CHIRRA, Sara (2006): *Giovanni II d’Aragona e la partecipazione del Regno di Sardegna e Corsica nella guerra civile catalana*, Università degli Studi Sassari, Facoltà di Lettere e Filosofia, Sàsser [Tesi doctoral dirigida per Francesco Cesare Casula i Angelo Castellaccio].
- COMPANY, Ximo (dir.) (1995): *El mundo de los Osona: ca. 1460 - ca. 1540*, Conselleria de Cultura, València.
- DELLE DONNE, Fulvio (2012): “Le riscritture della storia: Alfonso il Magnanimo e la presa di Marsiglia nella storiografia coeva”, dins *Le scritture della storia*, ISIME, Roma (Quaderni della Scuola Nazionale di Studi Medievali, 1), pp. 111-138.
- DESDEVIDES DU DEZERT, Georges (1999): *Don Carlos de Aragón, Príncipe de Viana: estudio sobre la España del norte en el siglo xv*, Gobierno de Navarra, Pamplona [Edició i traducció a cura de Pascual Tamburri Bariain].
- DIAGO, Francisco (1936-1946): *Apuntamientos*, Hijo de F. Vives Mora, València.
- DÍAZ BORRÁS, Andrés (2002): *El ocaso cuatrocentista de Valencia en el tumultuoso Mediterráneo, 1400-1480*, CSIC-Institución Milá y Fontanals, Barcelona.

- DOMINGO PÉREZ, Concepción, i al. (1977): *La Vilavella*, Caja Rural de Vilavella Caja de Ahorros y Monte de Piedad, València.
- DURAN I SANPERE, Agustí i Josep SANABRE (1930): *Llibre de les solemnitats de Barcelona*, Institució Patxot, Barcelona.
- EDWARDS, John (2001): *La España de los Reyes Católicos (1474-1520)*, Crítica, Barcelona.
- ESQUERDO, Onofre (2001): *Nobiliario Valenciano*, t. II, Biblioteca Valenciana, València.
- FELIP SEMPERE, Vicent i Vicent GARCIA EDO (2005): *Privilegios y concesiones del término general del castillo de Nules en época foral (1251-1709)*, Ayuntamiento de Nules, Nules.
- FERRAZ PENELAS, Félix (1955): “Un caso de contrafuero en la época del Rey Católico”, dins *Vida y Obra de Fernando el Católico*, Institución Fernando el Católico, Saragossa.
- FLORIS, Francesco (1988): “I Centelles signori del Monteacuto”, dins *Quaderni Bolotanesi*, 14, Sàsser, pp. 359-366.
- FULLANA MIRA, Lluís (1916): *Los Virreyes de Valencia*, València [en línia]. <<http://bv2.gva.es/es/cms/elemento.cmd?id=estaticos/paginas/inicio.html>> [consulta: 17 març 2014]
- GARCIA-OLIVER, Ferran, i al. (2009): *Hug de Cardona: col·lecció diplomàtica (1407-1482)*, vol. I-II, Universitat de València, València.
- GLICK, Thomas F. (1997): “Transformaciones de las estructuras agrarias de la sociedad valenciana en la época medieval”, dins *Impactos exteriores sobre el mundo rural mediterráneo: del Imperio Romano a nuestros días*, pp. 203-24.
- GUAL CAMARENA, Miguel (1953): “La forja de la unidad hispana (1475-1476)”, dins *Saitabi: Revista de la Facultat de Geografia i Història*, 9, 39-42, pp. 145-205, Universitat de València: Facultat de Geografia i Història, València.
- GUIRAL-HADZIIOSSIF, Jacqueline (1989): *Valencia: puerto mediterráneo en el siglo xv (1410-1525)*, Alfons el Magnànim, València.

- HASENOHR-ESNOS, Geneviève (1967): “Les traductions médiévales françaises et italiennes des ‘soliloques’ attribués à Saint Augustin”, dins *Mélanges d’archéologie et d’histoire*, t. 79, pp. 299-370.
- INDIANO, Jordi (2010): “Els vincles de parentiu entre la noblesa catalana i la portuguesa durant el segle XV”, dins *Institut Nova Història* [en línia]. <<http://data.jordibilbeny.com/files/files/120625120847361.pdf>>
- IRANZO MUÑO, María Teresa (ed.) (2007): “Actas de las Cortes Generales de Monzón de 1435-1436”, dins *Acta Curiarum Regni Aragonum*, t. IX, vol. 1, Gobierno de Aragón-Ibercaja, Saragossa.
- LACARRA, José María (1975): *Historia del reino de Navarra en la Edad Media*, Caja de Ahorros de Navarra, Pamplona.
- LLORCA, Fernando (1932): *Sublevación del infante don Jaime de Aragón, seguida de la de su hijo del mismo nombre (1462-1477)* [Edició facsímil, Librerías París-Valencia, València, 1997].
- LÓPEZ RODRÍGUEZ, Carlos (2005): *Nobleza y poder político en el Reino de Valencia (1416-1446)*, Publicacions de la Universitat de València, València.
- (dir.) (2007): “Documents de l’Arxiu de la Corona d’Aragó (1444-1458)”, dins *Diplomatari Borja*, vol. 4, Edicions 3 i 4, València.
- MADURELL MARIMÓN, José María (1963): *Mensajeros barceloneses en la corte de Nápoles de Alfonso V de Aragón: 1435-1458*, CSIC, Escuela de Estudios Medievales, Barcelona.
- MANNO, Giuseppe (1996): *Storia di Sardegna*, vol. 2, Ilisso Edizione, Nuoro [Edició a cura d’Antonello Mattone].
- MARICHALAR, Amalio i Cayetano MANRIQUE (1863): *Historia de la legislación y recitaciones del derecho civil de España*, t. VII, Imprenta Nacional, Madrid.
- MARTÍNEZ, Luis Pablo (1988): “El plet de la canyamel (1432-1437)”, dins *Sucre i Borja: la canyamel dels ducs*, pp. 75-88.
- MATEU IBARS, Josefina (1963): *Los virreyes de Valencia: fuentes para su estudio*, Publicaciones del Archivo Municipal de Valencia, València.

- MIRANDA MENACHO, Vera-Cruz (2012): *El Príncipe de Viana en la Corona de Aragón (1457-1461)*, Universitat de Barcelona, Departament d'Història Medieval, Paleografia i Diplomàtica, Barcelona [Tesi doctoral dirigida per Roser Salicrú i Eloísa Ramírez].
- NARBONA CÁRCELES, María (2009): “Noblas donas’: Las mujeres nobles en la casa de María de Castilla, reina de Aragón (1416-1458)”, dins *Studium: Revista de Humanidades*, 15, Universidad de Zaragoza, Saragossa, pp. 89-113.
- NAVARRO ESPINACH, Germán (2010): “Consejeros influyentes y personas de confianza en el entorno cortesano de los reyes de Aragón (siglos XIII- XV)”, dins *La Corona de Aragón en el centro de su historia 1208-1458: la monarquía aragonesa y los reinos de la corona*, Gobierno de Aragón-Grupo CEMA, Saragossa, pp. 129-179.
- OLMOS Y CANALDA, Elías (1961): *Inventario de los pergaminos del Archivo Catedral de Valencia*, Arzobispado-Diputación Provincial-Ayuntamiento, València.
- PELEGRÍ, Gaspar (2012): *Historiarum Alphonsi primi regis libri X: I dieci libri delle storie del re Alfonso primo*, Istituto Storico Italiano per il Medio Evo, Roma [Edició i traducció a cura de Fulvio Delle Donne].
- PEREA RODRÍGUEZ, Óscar (2013): “Serafí de Centelles, comte d’Oliva, i la cultura valenciana del Renaixement”, dins *eHumanista/Ivitra: Journal of Iberian Studies* [en línia].
<<http://www.ehumanista.ucsb.edu/ivitra/volumes/3>> [Consulta: 7 abril 2016]
- PÉREZ GARCÍA, Pablo (1998): *Segorbe a través de su historia*, Publicaciones de la Mutua Segorbina de Seguros a Prima Fija, Sogorb.
- PÉREZ PÉREZ, Desamparados (1971): *El llibre blanch de Governació*, Acció Bibliogràfica Valenciana, València.
- PIETRAGALLA, Daniela (1998): “La fortuna dei *Rerum gestarum Alfonsi regis libri* di Bartolomeo Facio: Stampe, lettori, volgarizzamenti”, dins *Archivio Storico Italiano*, vol. 156, 2, pp. 257-292.

- POVEDA MORA, José Vicente (2001): *Historia del Valle: Ayora, Cofrentes, Jalance, Jarafuel, Teresa de Cofrentes y Zarra: desde la Prehistoria hasta la expulsión de los moriscos (1609)*, vol. 1, Mancomunidad del Valle de Ayora-Cofrentes, Aiora.
- PRETEL MARÍN, Aurelio (2011): *El Señorío de Villena en el siglo xv*, Institución de Estudios Albacetenses "Don Juan Manuel", Albacete.
- RAUFAST CHICO, Miguel (2006): "¿Negociar la entrada del rey? La entrada real de Juan II en Barcelona (1458)", dins *Anuario de Estudios Medievales*, 36, fasc. 1, Institució Milá y Fontanals-CSIC, Barcelona, pp. 295-333.
- REAL ACADEMIA DE LA HISTORIA (1855): *Colección de Cortes de los antiguos reinos de España*, Imprenta de José Rodríguez, Madrid.
- (1913a): *Cortes de los antiguos reinos de Aragón y de Valencia y Principado de Cataluña*, vol. xvii, Viuda e hijos de Manuel Tello Fortanet, Madrid.
- (1913b): *Memorias de Don Enrique IV de Castilla*, vol. ii, Establecimiento Tipográfico de Fortanet, Madrid.
- (1918): *Cortes de los Antiguos Reinos de Aragón y de Valencia y Principado de Cataluña*, Imprenta de José Rodríguez, Madrid.
- RODRIGO LIZONDO, Mateu (ed.) (2011): *Melcior Miralles: Crònica i dietari del capellà d'Alfons el Magnànim*, Universitat de València, València.
- ROMERO PORTILLA, Paz (2002): "La manipulación de la causa alfonsina en Castilla, 1464-1468", dins *Espacio, Tiempo y Forma*, Serie III, Historia Medieval, t. 15, UNED, Madrid. pp. 195-207.
- RUBIO VELA, Agustín (1998): *Epistolari de la València medieval (II)*, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, València-Barcelona.
- (2010): *Joanot Martorell y el condado de Dénia: una clave en el Tirant*, Gráficas Papallona, València.
- RYDER, Alan (1987): *El reino de Nápoles en la época de Alfonso el Magnánimo*, Institució Alfons el Magnànim, València.
- (2008): *Alfonso el Magnánimo, rey de Aragón, Nápoles y Sicilia (1396-1458)*, Institució Alfons el Magnànim, València.

- SÁIZ SERRANO, Jorge (2003): *Guerra y nobleza en la corona de Aragón: la caballería en los ejércitos del rey (siglos XIV-XV)*, Universitat de València, València [Tesi dirigida per Antoni Furió Diego].
- (2008): *Caballeros del rey: nobleza y guerra en el reinado de Alfonso el Magnánimo*, Publicacions de la Universitat de València, València.
- SÁNCHEZ ALMELA, Elena (1985): *El Llibre de Privilegis de la Villa de Sant Mateu (1157-1512)*, Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Castellón, Castelló de la Plana.
- SÁNCHEZ ARAGONÉS, Luisa María (2004): *Las Cortes de la Corona de Aragón durante el reinado de Juan II (1458-1479)*, Institución Fernando el Católico, Saragossa.
- SANTAMARÍA ARÁNDEZ, Álvaro (2000): *Corpus documental para la investigación del Consell General de Valencia en el tránsito a la modernidad*, Biblioteca Valenciana-Generalitat Valenciana, València.
- SENDRA I MOLIÓ, Josep (1998): *Els Comtes d'Oliva a Sardenya*, Ajuntament d'Oliva, Oliva.
- SOBREQUÉS I VIDAL, Santiago (1962): *El setge de la Força de Girona en 1462*, Rafael Dalmau, Barcelona.
- SODDU, Alessandro i Franco Giuliano Rolando CAMPUS (ed.) (2007): “La Bassa Valle del Coghinas nel medioevo”, dins *Le origini storiche e culturali del territorio di Viddalba, Santa Maria Coghinas, Valledoria*, Composita Editoria, Sàsser, pp. 63-106.
- SOLER MOLINA, Abel (2012): “Un document inèdit d'Ausiàs March, relacionat amb el comte d'Oliva i el molí de Beniflà (Palerm, 1453)”, dins *Cabdells*, 10, Associació Cultural Centelles i Riusech, Oliva, pp. 5-14.
- (2014): *Joan Roís de Corella (1435-1497): síntesi biogràfica i aportació documental*, Acadèmia Valenciana de la Llengua, València.

- SORIA OLMEDO, Andrés (1956): *Los humanistas de la corte de Alfonso el Magnánimo: (según los epistolarios)*, Universidad de Granada, Granada.
- SUÁREZ FERNÁNDEZ, Luis (1990): *Los Reyes Católicos: la expansión de la fe*, Rialp, Madrid.
- TOLDRÀ PARÉS, Montserrat (2013): *La reina Maria, dona d'Alfons V el Magnànim: vida i obra de govern (1401-1458)*, Universitat de Barcelona, Barcelona [en línia].
<<http://hdl.handle.net/2445/50744>> [Consulta: 14 novembre 2014]
- TRUYOLS I VILLALONGA, Francesc i Jaume SALVÀ I MUNAR (1969): “Cartas reales de Alfonso V de Aragón”, dins *Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana*, Gráficas Miramar, Palma de Mallorca.
- UNALI, Anna (2007): *Marineros, piratas y corsarios catalanes en la Baja Edad Media*, Renacimiento, Madrid.
- VICENS VIVES, Jaume (2003): *Juan II de Aragón (1398-1479): monarquía y revolución en la España del siglo xv*, Urgoiti Editores, Pamplona.
— (2006): *Historia crítica de la vida y reinado de Fernando II de Aragón*, Gobierno de Aragón, Saragossa.
- VICO, Francisco de (1639): *Quinta parte de la Historia General de la Isla y Reyno de Sardeña* [Edició a cura de Francesco Manconi, Centro di Studi Filologici Sardi-CUEC, Sàsser, 2004].
- ZURITA, Jerónimo (1967-1985): *Anales de la Corona de Aragón*, Institución Fernando el Católico, Saragossa [Edició preparada per Ángel Canellas López].